

Аналіз застосування ПДВ та можливості заміни існуючого методу обчислення за період 1991-2003 рр.

УДК: 336.226.322 (477)

Кармінська – Бєлоброва М.В.

The value-added (VAT) tax is examined in the article, as source of state income, problems and factors of budgetary debt of VAT. An author traced influence of mechanism of application of VAT on economic development of Ukraine. And also the optimum method of calculation of the added cost is analysed and is invented.

Жоден з податків, що стягуються в Україні, не викликає стільки дискусій, як податок на додану вартість (далі ПДВ). В нашій державі з моменту виходу Закону України „Про податок на додану вартість” № 168/97 ВР 3 квітня 1997 р. [1, с. 56] економісти розділилися на дві групи прихильників і супротивників ПДВ: з одного боку, не раз порушувалися питання про необхідність його скасування і запровадження податку з реалізації чи податку з продажу; з іншого боку наводяться аргументи на захист ПДВ, на користь його збереження у складі податкової системи України.

Аналіз теоретичних засад оподаткування доданої вартості дозволяє дійти висновку, що коріння частини проблем оподаткування доданої вартості криється не у податку, який застосовується, а у діючому механізмі адміністрування ПДВ: в особливостях об'єкта оподаткування, найбільш часто уживаних принципах утримання податку та методах обрахунку податкових зобов'язань.

Але на сьогодні дослідження з цієї проблеми обмежуються лише статтями та деякими розділами у підручниках і мають фрагментарний характер. Дослідження особливостям функціонування ПДВ були проведені у працях [4-7, 9, 11]. В той

же час, на думку автора, ніхто не приділяє ретельної уваги розгляду проблем адміністрування ПДВ, з урахуванням зміни умов ведення господарської діяльності.

Податкова система, поєднуючи в собі фіскальну та регулюючу функції, є однією з найбільш динамічних форм державного регулювання підприємницької діяльності, яка залежить від змін як потреб у фінансових ресурсах, так і у господарської діяльності (особливо це стосується договірних відносин). Сьогодні, особливості здійснення підприємницької діяльності (в частині податкового планування) призвели до посилення недоліків кредитного методу обчислення ПДВ, тому метою цієї статті є ретроспективний аналіз застосування ПДВ та розгляд найбільш доцільного в нинішній ситуації методу його обчислення.

Завданням цієї статті є вивчення особливостей методу вирахувань та кредитного методу обчислення ПДВ, визначення можливостей та передумов заміни існуючого методу обчислення.

Відповідно до прийнятої Організацією економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) класифікації, ПДВ входить в розряд податків на споживання і є загальним акцизом, яким обкладається вся система приватного і суспільного споживання.

Першість у винаході податку на додану вартість належить Франції. Винайшов цей податок французький фінансист М.Лоре. У 1954 р. він описав схему дії ПДВ і обґрунтував його переваги перед податком з обороту, що виражаються в усуненні каскадного ефекту при стягненні останнього. Однак, пізніше через десять років ПДВ застосовувався у локальному варіанті, а досвідним полігоном для його застосування послужила залежна від Франції африканська держава Кот де Вуар. У Франції в тому вигляді, який

ПДВ має сьогодні, він був введений 1 січня 1968 року із вступом у силу Закону П'ятої республіки №66-10 [3, с. 126].

Сьогодні ПДВ використовується в більшості європейських держав, у всіх країнах Європейського союзу, Японії, Індії, Індонезії, Бразилії, Колумбії, Греції й інших країнах Південно-Східного регіону, Африки й Америки.

Світовий досвід показав, що через високі фіксовані витрати й адміністративну складність цього податку, його оптимальна ставка повинна становити 10 – 15 %. Тільки в цьому випадку можливе зменшення витрат на його стягнення до 2 % від одержуваних від нього доходів.

В Україні ПДВ було запроваджено Законом від 20.12.1991 р. Але вже у грудні 1992 р. недосконалість цього закону обумовила необхідність ухвалення Декрету Кабінету міністрів України «Про податок на добавлену вартість». Запровадження ПДВ початку 90-х рр. в Україні за наявності високих фінансових ризиків відіграло певну роль у загостренні проблеми вимивання обігових коштів підприємств та погіршення умов господарювання. Протягом 1995 – 1997 рр. відбувалося реформування податку на додану вартість. У 1995 р. знижено його ставку з 28 до 20 % [4, с. 10]. У 1997 р. переглянуто ряд правових норм, що регулюють механізми визначення величини та порядку стягнення податку. Саме цей рік західні вчені назвали роком запровадження «класичного» ПДВ із застосуванням кредитного методу обчислення податкового зобов'язання.

Вагомою проблемою в Україні є відшкодування ПДВ. Держава не виконує своїх обов'язків у цій сфері, за рахунок чого зростає термін заборгованості уряду перед платниками податків. Одна з моделей такого відшкодування була запропонована, зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України № 2215 від 7

грудня 1999 р. Ця Постанова дозволяла зараховувати суму експортного відшкодування за згодою платника податку в рахунок платежів до бюджету його кредитора, та мала своїм наслідком виникнення "тіньових" схем погашення заборгованості з ПДВ, в яких основним мотивом боржника бюджету була економія обігових коштів [5, с. 10].

Серйозні проблеми з відшкодуванням ПДВ стали очевидними вже у 1999 р., коли бюджетна заборгованість досягла 2,2 млрд. грн. (1,7% ВВП). Це відбувалося за зростання податкової недоїмки до 5,5 млрд. грн. (4,4% ВВП - найвищий за весь період її існування рівень) та появи додаткового сальдо зовнішньої торгівлі, що спричинило втрати надходжень від ПДВ до бюджету на рівні 0,2% ВВП.

У 2002 р. зростання бюджетної заборгованості, як частки ВВП на 0,5 %, відбулося на тлі перевиконання плану надходжень ПДВ до бюджету, що мало позитивно вплинути на динаміку бюджетної заборгованості (сприяти її зменшенню). Отже, чинниками, що вплинули на збільшення заборгованості, стали зростання додаткового сальдо зовнішньої торгівлі як частки ВВП на 2,9 % і втрат надходжень ПДВ внаслідок додаткового сальдо – на 0,6 %, а також зростання недоїмки з ПДВ.

Крім проблеми бюджетної заборгованості з ПДВ, залишається гострою й проблема низької фіскальної ефективності податку, про що свідчить падіння його частки у ВВП з 11,6% у 1993 р. до 8,8% у 1997 р. і 5,1% у 2001 р. У 2002 р. вона зросла до 6,6%, що лише на 0,1% перевищило рівень 1999 р., коли ще мало місце падіння ВВП. [6, с. 27]. Але у 2003 р. фіскальна ефективність ПДВ знизилася до безпрецедентного рівня - 4,8% ВВП. Це сталося передусім внаслідок зростання фактичних сум відшкодування ПДВ від 5,5 до 10,3 млрд. грн. за підсумками

2003 р. на відшкодування було спрямовано 45,0% загальної суми надходжень ПДВ порівняно з 30,4% надходжень в 2002 р. і 34,8% в 2001 р. Якби у 2003 р. були задоволені всі вимоги на відшкодування ПДВ, то його фіскальна ефективність знизилася б до 1,6% ВВП. [7, с 26].

До чинників, що впливають на фіскальну ефективність податку, можна віднести: рівень податкової ставки; сальдо експортно-імпортних операцій, здатне звужувати чи розширювати податкову базу; обсяг податкових пільг; суму недоїмки, що безпосередньо впливає на величину податкових надходжень.

Окрім зазначених недоліків, особливу увагу слід приділити недолікам пов'язаним із методом обчислення податкового зобов'язання. До негативних наслідків кредитного методу слід віднести існування часового лагу між сплатою податку в ціні придбаних матеріальних ресурсів і відшкодуванням цієї суми після реалізації виробленої підприємством продукції завдяки перерахуванню до бюджету різниці між отриманим і сплаченим податком. Величина цього лагу залежить від тривалості виробничого циклу і в деяких галузях може бути досить значною. Це не спричиняє особливо незручностей, якщо підприємства мають вільний доступ до недорогих кредитних ресурсів і можуть своєчасно поповнювати обігові кошти. Якщо ж такий доступ є обмеженим, а ресурси дорогими, то виникає їх гостра нестача.

На величину лагу впливає також швидкість реалізації виробленою продукції. В умовах недостатнього сукупного попиту, низької якості та конкурентоспроможності багатьох видів продукції, що ускладнюють її реалізацію, ця вада ПДВ набуває особливої уваги і породжує значні труднощі у його застосування.

Також, серед недоліків кредитного методу, є і те, що звільнення від сплати будь-якого економічного суб'єкта (що

знаходиться у будь-якій точці ланцюжка «виробництво – кінцеве споживання») руйнує ланцюжок податкових кредитів і породжує кумулятивний ефект. Природу цього можна побачити на прикладі. Внаслідок звільнення підприємства, посередника між виробником та реалізатором кінцевому споживачу, які є платниками ПДВ, від ПДВ воно втрачає право на податковий кредит, а ПДВ, сплачений ним в ціні придбаної продукції, відноситься на витрати виробництва і підвищує її ціну. В результаті того, що підприємство посередник не утримує ПДВ зі свого продажу, реалізатор кінцевому споживачу також не має права на податковий кредит. Тому вся сума податку перекладається на споживача.

Таким чином, звільнення від ПДВ дозволяє обкладати на більш пізній стадії додану вартість економічного суб'єкта. Це призводить до того, що вартість додана економічним суб'єктам на більш ранній стадії (в даному випадку на стадії виробництва), обкладається податком на більш пізній стадії. Наслідком цього по-перше, стає подвійне оподаткування доданої вартості всіх економічних суб'єктів, що знаходяться на початку ланцюжка «виробництво – кінцеве споживання», а по-друге, сума ПДВ, що підлягає відшкодуванню на більш пізній стадії (у випадку існування двох чи більше посередників), перевищує суми фактично сплачені до бюджету на раніх стадіях цього ланцюжка.

На сьогодні проблема подвійного оподаткування ПДВ є особливо гострою, оскільки більшість підприємств при здійсненні заходів податкового планування використовують посередників, які не є платниками ПДВ.

Як було вказано вище, проблема функціонування ПДВ криється у методах обчислення податкових зобов'язань. Зробимо порівняльний аналіз позитивних сторін і недоліків двох

альтернативних методів розрахунку доданої вартості (кредитного, відомого ще як метод розрахунку на основі рахунок-фактур) і методу вирахувань. Економічні наслідки використання цих двох методів виявляються різними, якщо ПДВ має більше однієї ставки і якщо в його системі використовуються нульові ставки і звільнення.

У числовому прикладі розглядається тристадійний процес виробництва і розподілу, при якому виробник продає свою продукцію оптовому торговцю, який, у свою чергу, перепродує його роздрібному торговцю. Передбачається, що на кожному етапі додається вартість у 100 одиниць. Ставка ПДВ дорівнює 10 % на суму без податку (чи 9,1 % на суму, що включає податок $[(10\%:(100\%+10\%))*100\% =9,1]$ на всіх стадіях. Розглянемо наслідки застосування обох методів у випадках наявності множинних ставок ПДВ [7, с. 36].

У табл. 1 проілюстровані деякі аспекти кредитного методу, при використанні якого потрібно, щоб стягнута сума ПДВ безпосередньо вказувалася у рахунках-фактурах по всіх оподаткованих операціях.

Таблиця 1

Кредитний метод

Показники	Виробництво	Оптова торгівля	Роздрібна торгівля	Загальна сума ПДВ	Обсяг продажу кінцево му споживачу (з ПДВ)
1. Усі підприємства обкладаються ПДВ					
1.1. Продаж (без ПДВ)	100	200	300		
1.2. Покупки (без ПДВ)	0	100	200		
1.3. ПДВ на продаж (10 % від 1.1.)	10	20	30		
1.4. Податковий кредит на	0	10	20		

покупки (10% від 1.2)					
1.5 Чисті платежі ПДВ (1.3 – 1.4)	10	10	10	30	330
2.Нульова ставка для роздрібної торгівлі					
2.1.Продаж (без ПДВ)	100	200	300		
2.2.Покупки (без ПДВ)	0	100	200		
2.3.ПДВ на продаж (10 % від 1.1.)	10	20	0		
2.4.Податковий кредит на покупки (10% від 1.2)	0	10	20		
2.5 Чисті платежі ПДВ (2.3 – 2.4)	10	10	-20	0	300
3. Оптова торгівля звільнена від податку					
3.1.Продаж (без ПДВ)	100	210	310		
3.2.Покупки (без ПДВ)	0	100	210		
3.3.ПДВ на продаж (10 % від 1.1.)	10	н/з	31		
3.4.Податковий кредит на покупки (10% від 1.2)	0	н/з	н/з		
2.5 Чисті платежі ПДВ (3.3 – 3.4)	10	н/з	31	41	341

Таблиця взята [7, 38]

У першій частині показано, як за допомогою цього методу на кожній стадії стягується ПДВ у розмірі 10 одиниць. Загальна сума зібраного ПДВ дорівнює 30 одиницям, тобто 10 % від сукупної доданої вартості, рівної 300 одиницям. У другій частині існує ситуація, коли для підприємств роздрібної торгівлі встановлені нульова ставка, і вони мають право зажадати відшкодування податкових платежів у сумі 20 одиниць. Це відшкодування податкових платежів дорівнює сумі ПДВ, стягнутій з виробників і оптових торговців. Таким чином, загальна сума ПДВ, що збирається державою, дорівнює нулю. Оскільки на продаж роздрібних торговців (300 одиниць) ПДВ не нараховується, споживач не несе ніякого податкового тягара.

А зараз звернемося до табл. 2 у якій проілюстровані деякі аспекти методу вирахувань з використанням такого ж числового прикладу.

Таблиця 2

Метод вирахувань

показники	Виробництво	Оптова торгівля	Роздрібна торгівля	Загальна сума ПДВ	Обсяг продажу кінцево му споживачу (з ПДВ)
1. Усі підприємства обкладаються ПДВ					
1.1. Продаж (без ПДВ)	100	210	320		
1.2. Покупки (включаючи ПДВ)	0	110	220		
1.3. Продаж включаючи ПДВ (110 % від 1.1 – 1.2+1.2)	110	220	330		
1.4. База ПДВ (1.3-1.2)	110	110	110		
1.5 Чисті платежі ПДВ (9,1% від 1.4)	10	10	10	30	330
2. Нульова ставка для роздрібноі торгівлі					
2.1. Продаж (без ПДВ)	100	210	300		
2.2. Покупки (включаючи ПДВ)	0	110	220		
2.3. Продаж включаючи ПДВ (110 % від 2.1–2.2+2.2)	110	220	300		
2.4. База ПДВ (2.3-2.2)	110	110	-220		
2.5 Чисті платежі ПДВ (9,1% від 2.4)	10	0	-20	0	300
3. Оптова торгівля звільнена від податку					
3.1. Продаж (без ПДВ)	100	210	310		
3.2. Покупки (включаючи ПДВ)	0	110	210		
3.3. Продаж включаючи ПДВ (110 % від 3.1–3.2+3.2)	110	210	320		
3.4. База ПДВ (3.3-3.2)	110	н/з	110		
3.5 Чисті платежі ПДВ (9,1% від 3.4)	10	0	10	20	320

Таблиця взята [7, с. 42]

При використанні цього методу податкові зобов'язання кожного продавця обчислюються шляхом застосування установленної ставки ПДВ, що дорівнює 9,1%, до різниці між загальним обсягом продажу і загальним обсягом його покупок, з урахуванням ПДВ. Наприклад, для оптового торговця база ПДВ (110 одиниць) можна визначити шляхом вирахування вартості

його закупівель (110 одиниць) з вартості його продажу (220 одиниць). До даних сум вже внесено ПДВ. Зобов'язання з ПДВ визначаються шляхом застосування ставки 9,1% до зазначеної різниці.

У першій частині табл. 2 показано, що в тому разі, коли всі підприємства обкладаються податком, метод вирахувань дає такі ж результати, що і кредитний метод. На кожній стадії ланцюжка «виробництво – розподіл» стягується ПДВ у розмірі 10 одиниць, але весь податковий тягар несе споживач. У другій частині показано обкладання роздрібного торговця податком за нульовою ставкою фактично означає, що сума його продажу для цілей розрахунку оподаткованої бази дорівнює нулю. Це в результаті дає негативну базу в 220 одиниць і повернення податкових платежів у розмірі 20 одиниць.

Однак, на відміну від кредитного методу, розрив кредитного ланцюжка шляхом звільнення оптової торгівлі від ПДВ не викликає каскадног ефекту і ніяка додана вартість більш ранніх етапів не обкладається на більш пізніх етапах.

Усе зазначене дає підстави для деяких висновків щодо доцільного методу обчислення податкових зобов'язань з ПДВ. Безумовно кредитний метод є найпоширенішим методом обчислення зобов'язань з ПДВ, але в економіці, обтяженій чисельними пільгами та звільненнями, він втрачає деякі зі своїх переваг. За цих умов, на думку автора, перевага може бути надана прямому методу вирахування як такому, що не породжує кумулятивного ефекту. Однак до недоліків методу вирахувань деякі вчені відносять те, що він не може застосовуватись у системі із множинними ставками.

У двох таблицях ми звернули увагу лише на деякі аспекти двох методів обчислення ПДВ. Тому подальші дослідження слід

проводити у напрямку усунення зазначених недоліків методу вирахувань, порівняння цих методів за іншими критеріями.

Література:

1. Закон України „Про податок на додану вартість // Вісник податкової служби. – 2003. - № 11 – 12. – С. 98 – 111.
2. Декрет КМУ N 14-92 від 26.12.92 «Про податок на добавлену вартість» // www.rada.gov.ua
3. Ткаченко Н.М., Горова Т.М., Ільєнко Н.О. Податкові системи країн світу та України. Облік і звітність: навчально – методичний посібник / Під загальною редакцією Н.М. Ткаченко. – К.: Алерта, 2004. –554 с.
4. Раздина Е. Стабилизация экономики: применение НДС, адекватного потребностям экономического развития // Деловая жизнь. - 2003.- №3 С.10 – 11.
5. Рибникова Г., Шахін С., Податок на додану вартість, як інструмент державного регулювання ефективності в сучасних умовах// Схід. - 2004.- №1. – С. 7 - 11
6. Соколовская А. Проблемы реформирования налога на добавленную стоимость в Украине// Вопросы экономики. - 2004.- № 4.- С. 24 – 31.
7. Податок на додану вартість та прогнозування його надходжень до бюджету: Монографія / М.Я. Азаров, Ф.О. Ярошенко, Т.І. Єфименко та ін. – К.: НДФІ, 2004. – 344 с.
8. Василевська Г.В. Податкова політика у регулюванні економічного зростання// Фінанси України. - 2003. - №2. – С. 39-43.
9. Гриценко І.В. ПДВ: скасування чи вдосконалення// Фінанси України. 1997. -№ 10. - С. 14 – 21.

10. Дадалко В.В., Румянцева Е.Е., Демчук Н.Н. Налогообложение в системе международных экономических отношений: Учебное пособие.- Нг.: Армита- Маркетинг, Менеджмент. - 2000. – 359 с.
11. Кузминский Ю. Налог на добавленную стоимость в Украине и некоторых странах СНГ // бухгалтерский учет и аудит// 2004 . № 6.- С. 43-50.

Аспірантка

Кармінська-Белоброва М.В.

Завідуючий кафедри
економічної історії,
теорії та менеджменту,
к.е.н., доцент

Дегтяр А.О.

Науковий керівник
професор, доктор історичних наук

Лантух В.В.